

Atf: Özmeral, S. (2023). Bir Sözlü Tarih Çalışması Olarak Küresinlilerin İran'dan Van'a Göçü, *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12, 87-99

Citation: Özmeral, S. (2023). Migration of Küresinlis from Iran to Van as an Oral History Study, *Vankulu Journal of Social Studies*, 12, 87-99

Araştırma Makalesi / Research Article

Sadi ÖZMERAL*

* Doktora Öğrencisi¹, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Van/Türkiye.
PhD student, Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Literature, Department of History, Van/Türkiye.
E-mail: ozmeralsadi@gmail.com ORCID: 0009-0000-2323-4879

Bir Sözlü Tarih Çalışması Olarak Küresinlilerin İran'dan Van'a Göçü

Migration of Küresinlis from Iran to Van as an Oral History Study

Öz

Küresinliler, İran'ın Türkiye sınırına yakın bölgelerinde yaşayan Sünni bir Türk topluluğudur. Bu topluluğun bir kısmı Osmanlı Devletinin son yıllarıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecine denk gelen zaman aralığında Van'a göç etmiştir. Göçün başlıca nedenlerinden birisi, Küresinlilerin I. Dünya Savaşı ve akabinde bölgede yaşanan çatışma ortamından kaçıp can güvenliğini sağlama isteğiydi. İran'daki çoğunluğun aksine taşınmış oldukları Sünniliğe dayalı kimlik özelliklerinden dolayı devletten ve Şii ahaliden gördükleri ötekileştirici yaklaşımlar Küresinlilerin göç etmesine neden olan bir diğer husustur. Küresinlilerin kimlik özellikleri, İran'da temel hak ve özgürlüklere ulaşmalarında engelleyici bir role sahipken sınırın diğer tarafında devletin iskân politikası açısından çekici bir unsur olarak itibar görmüştür. Dolayısıyla bölgedeki yerel idareciler, bu Sünni-Türk topluluğun özellikle I. Dünya Savaşı'nda neredeyse boş kalan Van ve çevresine iskân için çaba sarf etmiştir. Van'a göç eden bu ilk nesil göçmenlerin rahat yaşam koşullarına kavuştuğundan haberdar olan İran'da kalmış Küresinlilerin de Türkiye'deki imkânlarla ulaşma arzusu içerisine girmesi göç silsilesinin bir diğer ayağını oluşturmaktadır. Göçmen Küresinlilerin iskânı bir yandan topluluğun özlem duyduğu eşit ve huzurlu yaşam koşullarına ulaşmalarına imkân tanırken; diğer yandan devletin Van'ı tekrar kalkındırma amacına hizmet etmiştir. Bu çalışmada sözlü tarih yöntemiyle elde edilen veriler ışığında Küresinli göçüne ilişkin hususlar aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küresinli, İran, Van, göç, iskân.

Abstract

Küresinlis are a Sunni Turkish community living in the regions of Iran close to the Turkish border. A part of this community migrated to Van between the last years of the Ottoman Empire and the establishment of the Republic of Turkey. One of the main reasons for migration was the desire of Küresinlis to escape from World War I and the subsequent conflict in the region and to ensure their safety. Another issue that caused Küresinlis to emigrate was the alienating approaches they received from the state and the Shiite population due to their identity based on Sunnism, unlike the majority in Iran. While the identity characteristics of Küresinlis have a hindering role in their access to fundamental rights and freedoms in Iran, they have been regarded as an attractive element in terms of the state's settlement policy on the other side of the border. Therefore, local administrators in the region made efforts to resettle this Sunni-Turkish community, especially in Van and its surroundings, which were almost empty during World War I. Another leg of the migration chain is that the Küresinlis who stayed in Iran, who were aware of the comfortable living conditions of these first generation immigrants who migrated to Van, also wanted to reach the opportunities in Turkey. While the settlement of immigrant Küresinlis allows them to reach the equal and peaceful living conditions that the community longs for; On the other hand, it served the state's purpose of redeveloping Van. In this study, issues related to the Küresinli migration were tried to be elucidated in the light of the data obtained through the oral history method.

Keywords: Küresinli, Iran, Van, migration, settlement.

¹ YÖK 100/2000 Göç Çalışmaları Öncelikli Alan Doktora Öğrencisi.

Giriş

Küresinliler, İran'da Urmiye (Rumiye, Rızaiye)'ye bağlı Hoy (Xoy), Salmas (Selmas/Selmaz, Şahpur/Şapur, Dilman/Dilmagân) ve kısmen Batı Azerbaycan Bölge Valiliğinin diğer il ve kasabalarında (Albayrak, 2013, s. 523); Türkiye'de ise yoğun olarak Van'da ikamet etmektedirler. Her ne kadar bu topluluktan, Cumhuriyet Türkiye'sinde erişebildiğimiz ilk belgelerde *İran Azerisi*, Van Kütüğü'nde *Azeri Türkleri* şeklindeki (Akkuş, 1993, s. 260) üst kimlik ifadeleriyle söz edilmiş olsa da topluluk kendisini özelde *Küresinli* olarak tanımlamaktadır. Küresinli isminin kökeni hakkında net bir görüş bulunmamaktadır. Ancak bu ismin, Kure-Sünni (Sünnioğlu), Kör-Hasanlı (Levendoglu, 2006, s. 92) Horasanlı (Eratalay, 2021, s. 611-628), Giresunlu (Kalafat, 2005, s. 131) gibi kavramların zamanla değişerek *Küresinli* biçimini aldığına dair farklı görüşler söz konusudur. Küresinliler, Güney Azerbaycan Türkçesiyle konuşmaktadır. Van Küresin ağzında buna ek olarak Türkiye Türkçesine ait ses ve şekil özelliklerine de rastlanmaktadır (Bulak, 2015, s. V). Söz konusu topluluk köken bakımından Türk olup mezhep bakımından ise Sünni'dir (Yücebaş, 2019, s. 86).

Küresinlilerin İran'daki varlığından ne zamandan beri söz edildiğine dair net bir bilgi bulunmamakla birlikte 1747-1920 yılları arasında bölgede hüküm süren Makû Hanlığına mensup gruplardan biri olduğuna rastlanmaktadır (Sultanova, 2002, s. 176). Küresinliler İran'da ikamet ettikleri süreçte siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlarla baş etmek zorunda kalmıştır. Topluluk, bir süre sonra dayanılması güç bir hâl alan şartlar karşısında çözümü göç etmekte bulmuştur. İçinde buldukları çatışma ortamından kaçışı *kaçakçılık* olarak isimlendiren Küresinliler, göçten sonra ağırlıklı olarak Van şehrine iskân edilerek Türkiye-İran sınırının iki yakasında ikamet eden bir topluluk hâline gelmiştir.

Küresinli göçü, Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşanan Kırım, Balkan, Kafkas coğrafyasından Anadolu'ya yönelik göçler gibi yoğun bir akışla veya nüfus mübadelesi gibi belli bir yöntem ve programla gerçekleşmediği ve bir tür kaçak göç olduğu için kayıtlara bir düzen içinde geçmemiştir. Ayrıca göç esnasında Anadolu ile İran toprakları arasında bugünkü anlamda bir gümrük anlayışının olmaması ve Türkiye'ye ulaşan göçmenlerin düzenli veya belirlenmiş bir yol kullanmaması, konuyla ilgili verilerin sınırlı olmasına sebep teşkil etmiştir. Dolayısıyla Küresinli göçüne dair resmi veriler ve kaynaklar son derece kısıtlıdır ve bu durum göç süreciyle ilgili yaşananların gün yüzüne çıkarılmasını zorlaştırmıştır.

Bugün yoğun Küresinli göçünün üzerinden neredeyse bir asır geçmiştir ve şu anda göçü yaşayanların sadece birkaçı hayattadır. Konuya dair yazılı kaynakların sınırlı olduğu bir ortamda göçü yaşayan bu birkaç kişi ile bugün hayatta olmayıp ölmeye önce yakınlarına göçe dair deneyimlerini aktaranların anlatılarını hafızasında taşıyanlar kaynak kişi olarak veri elde etmek açısından önemlidir. Yazılı kaynak eksikliği nedeniyle muğlak kalan tarihsel olaylara dair veri elde etmek için başvurulan *sözlü tarih yöntemi* kullanılarak söz konusu göçe ilişkin hususları aydınlatma düşüncesi, bu çalışmanın ortaya çıkmasında hareket noktasını oluşturmuştur. Çalışmanın özelde Küresinli göçüne, genelde göç disiplini ve tarih bilimine katkı sunması amaçlanmıştır. Çalışmada bu amaç doğrultusunda göçü bizzat yaşayan iki ve göçmenlerin anılarına tanıklık eden beş kişiyle görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmelerde konuşmacılara belli sorular sorma ve ses kaydı alma yöntemi kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Küresinlilerin konu edildiği iki önemli çalışma olan *Van Küresin Ağzı* başlıklı doktora tezi ile *Yestikan'dan Van'a* adlı belgeselde yer alan konuşmacıların göç sürecine dair anlatılardan istifade edilmiştir. Kaynak kişilerin sözleri çok fazla ağız özelliği barındırdığından kullanılan ifadelerin daha iyi anlaşılması için bunların, tarafımızca Türkiye Türkçesi yazı diline aktarımı yapılmıştır.

1. Küresinli Göçünün Nedenleri

1.1.Savaş ve Çatışmadan Kaynaklı Nedenler

1818 yılında İran ve Osmanlı kuvvetlerinin Rusya ile muharebe hâlinde olmasını fırsat bilen Van muhafızı Derviş Mehmet Paşa, İran sınırını aşarak Hoy ve Urmiye'ye bağlı köylere saldırdı. Bu saldırıya karşı Hoy ve Selmas Beylerbeyi Kaçar Feth Ali de Derviş Paşa üzerine yürümekle görevlendirildi ve onun komutasındaki birlikler Van civarına saldırarak birçok yeri yağmaladıktan sonra İran'a geri döndü. 21 Kasım 1895 yılında Van Valiliği tarafından kaleme alınan bir raporda Ermenilerin, Van'da karışıklık çıkarmak için Hoy, Selmas ve Kotur'da toplandıkları ve bir kısım tedhişçinin sınırı geçtiği yazılıdır. Bu arada bölgesel güç hedefleri ve sömürge topraklarına giden yolların denetimi için Anadolu'nun doğusu ile İran'ın batı kesimini ele geçirmek isteyen emperyalist güçler başta Ermeniler olmak üzere Osmanlı azınlıkları üzerinden karışıklık yaratmaya çalışmış ve 1878 tarihli Berlin Anlaşması ile bu konuda önemli mesafe kat etmiştir (Koçlar, 1993, s. 118-121).

Yukarıda değinilen XIX. yüzyıla ait gelişmeler, Anadolu'nun doğusu ile İran'ın batısında yaşananlara dair sonraki yüzyılın âdeta bir prototipidir. XIX. yüzyılda bölgede denetim kurma amacıyla azınlıklar üzerinden politika geliştiren güçler ile bu mücadelelerle ortaya çıkan otorite boşluğundan istifade etmek isteyen yerel güç odakları XX. yüzyılın ilk çeyreğinde de bölgenin mukadderatında rol alan aktörler konumundadır. Bu yüzyıla

dair değişmeyen diğer bir husus da Küresinlilerin de dâhil olduğu bölge ahalisinin savaşa ve onun yansımalarına bir süre daha tanıklık edecek olmalarıdır.

I. Dünya Savaşı'ndan önce Küresinlilerin yaşam alanlarını da kapsayan bölge, yakın zamanda tansiyonun yükseleceğine işaret eden bir dizi gelişmeye sahne oldu. 1911'de Tebriz'i işgal eden Ruslar, sonra Urmiye Gölü civarına ulaşarak Osmanlı sınırını tehdit eder hâle geldi (Sabis, 1990, s. 135-136). Güneybatı İran'da ise İngilizler söz sahibiydi. Burada bulunan petrol hattı savaştan önce tamamen İngilizlerin denetimine geçmişti (Tekir, 2022, s. 258).

Dönemin İran hükümeti, yabancı kuvvetlerin bölgedeki faaliyetlerine karşı aciz kalıyor ve Ali İhsan (Sabis) Paşa'nın ifadesiyle "gelenlere hoş geldiniz; gidenlere uğurlar olsun" diyerek herkesle iyi geçinmeye çalışıyordu (Sabis, 1990, s. 33). Osmanlı yöneticileri de kendi sınırlarında yaşanan bu gelişmelere duyarsız kalmayarak bölgeyle ilgili bazı planlar yapmıştır. Enver Paşa, savaş esnasında en kısa yoldan Tahran'ı işgal etmeyi ve bölgede Rus etkisini kırdıktan sonra İran, Türkistan, Afgan ve Hindistan coğrafyasında Ruslar ve İngilizler aleyhinde faaliyet yürütmeyi planlıyordu (Sabis, 1990, s. 250). Ayrıca Osmanlı kuvvetlerinin Azerbaycan üzerinden Dağistan'a ilerleyerek buradaki Müslümanları isyana teşvik etme emelleri (Çolak, 2019, s. 124) Rusların Osmanlı sınırında gerçekleştirmeye çalıştığı programa benziyordu.

Savaşın henüz başında bölgede Osmanlı-Rus güçleri arasında sıcak çatışmalar yaşandı. 1915'in Ocak ayında Enver Paşa'nın emriyle Rusları Tebriz'den atmak üzere yola çıkan Halil (Kut) Bey, Musul'dan Revandiz ve Urmiye üzerine yürümüş; fakat Dilman'da Ruslara yenilmişti (Çolak, 2019, s. 124). Böylece Rus orduları Kotur Deresi üzerinden Osmanlı hududunu geçerek Van'a doğru ilerledi (Hakan, 2023, s. 325). Artık Bolşevik İhtilali'ne kadar İran-Anadolu sınırının iki yakasında, Rus kuvvetleri ile Ermeni müttefiklerinin hâkimiyetinden söz edilecekti.

Savaşın sonuna doğru Rusya muharebeden çekildiğini ilan etti. Bu aynı zamanda Osmanlı kuvvetlerinin Ruslarla savaştığı mevzilerde artık düşman kalmadığı anlamına geliyordu. Fakat öyle olmadı ve Rusların boşalttığı yerler, onların hemen hemen tüm silah ve mühimmatına el koyan Ermeni güçleri tarafından dolduruldu (Çiftci, 2018, s. 175). Bu gelişmeler Türk ordusunun İran ve Azerbaycan'a düzenleyeceği yeni bir harekâta zemin hazırladı. Osmanlı kuvvetleri önce savaşın başında kaybettiği Van'a girdi ve buradaki Ermeniler şehri terk ederek doğruya doğru ilerledi. Böylece Van'da Nisan 1918'de çete muharebesi yapmakta olan Ermeni haydutlarından başka düşman kalmamıştı (Sabis, 1990, s. 209).

Sınırın Anadolu yakası artık sükûnetten söz edilebilir hâle gelmişken İran tarafında yeni bir çatışma cephesi oluşmuştur. Osmanlı kuvvetleri Van'a girince buradaki Ermeniler Saray ve Hoşap taraflarından İran'a doğru kaçmıştı. Bu esnada İngiliz tüfekleriyle donatılmış 1000 civarında Nasturi de İran tarafına geçenler arasındaydı (Sabis, 1990, s. 209). Osmanlı topraklarından İran'a doğru hareket eden ve bölgede *Cilo* adıyla anılan Asuri, Nasturi, Süryani gruplar ile Ermeni çeteleri, burada silahlı bir ordu kurmuştu. Bunlar Urmiye'ye hâkim olmak istemiş ve bu amaç doğrultusunda hareket ederek 3-4 bin Müslüman'ı öldürmüşlerdi (Saeidi, 2020, s. 132-135).

Küresinlilerin yoğun yaşadığı bir diğer yerleşim yeri olan Selmas ise o dönemde şikak Aşireti lideri Simko Ağa'nın hükmü altındaydı. Simko Ağa, kendisini siyasi yollarla yanına çekmek isteyen Cilo önderlerinden Mar şimon'un görüşme talebini (Saeidi, 2020, s. 135) geri çevirmemiş; ancak bu görüşme sırasında Mar şimon ve adamlarını tuzağa düşürerek öldürmüştür (Saeidi, 2020, s. 139). Bu olay zaten karmaşıklıklarla anılan bölgeyi yaşanması daha güç bir hâle getirecekti. Mar şimon'un intikamını almak isteyen gruplar bu kez Selmas'ta Müslümanlara yönelik büyük bir katliam yaptı (Saeidi, 2020, s. 140-141).

Halil Paşa'ya göre bu savaş sıradan bir savaş değildi ve Ermeni çeteleri için savaş kurallarının görmezden gelindiği bir intikam harbiydi. Zira çeteler cephe gerisindeki Türk unsurları da öldürme amacıyla hareket ediyordu (Çiftci, 2018, s. 175). Ali İhsan Paşa komutasındaki Osmanlı güçleri Van'da denetimi sağladıktan sonra sınırı geçmeye karar verdi. 20 Nisan'da Osmanlı güçleri Kotur'u çatışma olmadan işgal etti ve buradaki Ermeniler 21 Nisan'da Dilman taraflarına çekildi (Sabis, 1990, s. 212). Osmanlı güçleri ilerlemeyi sürdürdü ve önce Hoy'a daha sonra Selmas ve Tebriz'e ulaştı (BOA, HR. SYS. 2341-23). Ali İhsan Paşa kuvvetleriyle Ermeni çeteleri arasında mücadele sürerken Osmanlı Devleti ile Ermeni Cumhuriyeti arasında barış antlaşması yapıldı (Sabis, 1990, s. 224).

I. Dünya Savaşı ve sonrasında bölgede hâkimiyet el değiştirse de çatışma hâli süreklilik göstermiş ve yaşananlar bölge topluluklarını doğrudan etkilemiştir. Ali İhsan Paşa'nın, hatıralarında düşmanla sıcak temas hâlinde olduğu süreçten bahsederken İran'daki Silav, Yezidgan (Yestikan), şüküryazı (şekeryazı), Kaniyan (Kangeni) vd. (Sabis, 1990, s. 234-236-244) Küresinli köylerinin isimlerini zikretmesi, Küresinlilerin yaşanan çatışma ortamına yakinen tanıklık ettiğini gösterir. Nitekim bu durum anlatılara da yansımakta ve Küresinlilerin orada mücadele veren Osmanlı kuvvetlerine çeşitli yardımlarda bulunduğu görülmektedir. ř. B. bu konuya dair döneme tanıklık eden babasından dinlediği şu sözleri aktarır:

Türk askeri İran'a geldiğinde bölgede yaşanan kargaşa nedeniyle Türkiye tarafından erzak yardımı alamadı. Bu esnada Küresinliler, Türk askerine yardım topladı. Hemen her köy gücüne göre topladığı yardımları kısmen Tajdin Ağa, kısmen Molla Bozo, kısmen Yemen Bey namına kısmen de köylüler olarak doğrudan doğruya götürüp askerlere ulaştırdılar. Hatta karışının

kolundaki bileziği satıp askerlere yardım edenler oldu
(<https://www.youtube.com/watch?v=ZlcGq3yN2PU&t=433s> Erişim tarihi: 27.09.2023).

Küresinlilerin, ilk aşamada yaşanan çatışma ortamından kaçmak yerine mücadele yolunu seçtiklerine dair bilgiler mevcuttur. Bu durum Küresinliler için başlangıçta göç tercihinin ilk seçenek olmadığını gösterir. Konuya ilişkin S. G. babasının Ermeni çetelerine esir düştüğünü belirtirken (Özmeral, S. 2018, Kasım. S. G. ile söyleşi) İ. A.'nın babasından dinlediği şu hadise, gösterilen direnci ortaya koymaktadır:

Seferberlikte Türk hükümeti Ermenileri sürünce onlar da İran'a geldiler. Bizim büyüklerimiz olan Tajdin Ağa, İsmail Ağa vs. Kotur Deresi'nde Ermenilerin önünü kesmişler. Ermeniler bu engeli geçer geçmez Küresinli köylerinin hepsini vurmuş. Babam derdi ki benim Mahmut isminde bir arkadaşım vardı. 5-6 adam gücündeydi. Onunla beraber harbe gittik. O şehit oldu. O zaman bizden 17 tane de bey vuruldu. Türklerin yanında savaştık. Biz de Türk'üz yardım etmeyecek miyiz milletimize? (Bulak, 2015, s. 320).

Küresinlilerin yaşadıkları bölgede hayatlarına devam etme arzusu onları mücadeleye yönlendirmiş olsa da nihayetinde göç seçeneğine başvurmuş olmaları savaşın kendileri için karşı konulamayacak bir boyut kazandığına işaret etmektedir. Bu durum, Türkiye'ye göç eden büyüklerinden dinledikleri hadiseleri aktaran ikinci nesil göçmenlerin ifadelerine de yansımaktadır. Bu kişilerden birisi olan D. D. yaşanan sürece dair duyduklarını şöyle nakleder:

Eşimin babası arazide hayvan otlatıyormuş. Bir bakıyor ki herkes kaçıyor. Ben de onlara karıştım, kaçtım geldim derdi. Ne baba ne anne ne akraba... Kim nerede kaldı, kimsenin kimseden haberi yok. Seferberlikte herkes canını kurtarmanın peşindeydi. Ermeni'den, Acem'den kaçtı. Kaçan kaçana seferberlik işte. Şimdi Suriye'den nasıl kaçıyorlarsa öyle (Özmeral, S. 2018, Eylül. D. D. ile söyleşi).

İ. Ö. ise savaşın yarattığı panik havasının Küresinlilere etkisini şu cümlelerle anlatır:

Seferberlik oldu. Tıpkı yaşadığımız deprem gibi. Kimsenin kimseyi düşünmediği bir an bu. Depremde oğul nasıl başka şehre gidip kendisini kurtardı da anne babası burada kaldıysa seferberlik de öyle oldu. Rusya bir yandan Ermeni diğer yandan vurmuş, millet dağılmış. Her biri bir yere gitmiş. Şimdi bu köyde (Kasımoğlu) bir kısmının oğlu İran'dan gelmiş; ama ana, baba, kardeş orada kalmış (Bulak, 2015, s. 362).

T. K.'den alınan şu bilgiler ise Ermeni çetelerinin bölgeye ulaştıktan sonra yaşananları anlamak açısından önemlidir: "Ermeni gelip dolmuş köye. İhtiyar kadınları süngüye takıp duvarlara vurup öldürüyorlarmış. Onlar da kaçıp dağlara sığınmışlar. Evlerini barklarını terk etmişler. Kimi çocuğunu bırakıp kaçmış, kimi kocasını. Can bu ya!" (Özmeral, S. 2018, Ağustos. T. K. ile söyleşi).

Anlatılardan da anlaşılmaktadır ki savaş esnasında yaşanan göçler belli bir plan ve programla değil; Küresinliler arasında *kaçakuşluk* olarak ifade edilen bir tür kaçış olarak gerçekleşmiştir. Öyle ki bu insanların çoğu, yaşanan kargaşada tehlikeden bir süre uzaklaşmak için, bir daha o topraklara geri dönmeyeceklerinden habersiz bir şekilde yola koyulmuşlardır². Sınırı aşip Van'a ulaşanlar İran'daki çatışma ortamı sona erdikten sonra geri dönmeyerek Van'da yaşamaya devam etmişlerdir.

1.2. Simko Ağa Baskısı

Tarih boyunca İran'dan Osmanlı topraklarına yönelik göçlerin temel gerekçelerinden birini, devletin içinde bulunduğu karışıklıklardan faydalanan İran eşkıyasının (BOA, M.V. 126/64) ve aşiretlerin sivil halka dönük baskıları oluşturmuştur. XX. yüzyılda da rastladığımız bu örneklerin Küresinlilerin göç etmesiyle sonuçlanan pratikleri anlatılarda şu şekilde geçmektedir:

Anlattıklarına göre burada (Anadolu'da) Ermeni çokmuş. Bunlar mesela Zeve'de çok Müslümanları kesmişler, yakmışlar. Ali İhsan Paşa Van'a girince bir kısmı kaçıp İran hududunu aşmışlar. Babam şöyle anlatıyor: Tabi İran'ın durumu o zaman iyi değilmiş. Eski Şah Rıza Pehlevi'nin zamanında çok kargaşa çıkmış. Avdoi Aşireti, Diri Aşireti vs. varmış. Babamgilin 150 tane koyununu alıp götürmüşler. Babamın büyük kardeşi Ahmet varmış. Koyunları çalıp götürürken Ahmet amcam koyunların peşine düşüyor. Silahla vuruyorlar amcamı. Dedem kriz geçiriyor o zaman. Diğer amcam olan Dadaş da babama sahip çıkmıyor. Babam, Nazdar halamı yanına alıp Van'a göç ediyor (Bulak, 2015, s. 383).

Bölgede başına buyruk hareket eden aşiretlerden Şikakiler (Şakaklar), en büyük iki Kürt Aşireti'nden birisi olup İran'da Selmas ve Urmiye'nin batısında, Somay ve Bradost dağlık bölgelerine yerleşmiş bulunmaktaydı. Aşiretin başına geçen Simko (İsmail/Simitko) Ağa, Batı İran'da kendi liderliğinde bağımsız bir

² Göçmenlerin, göç ettiklerinden habersiz bir şekilde, bir gün geri dönecekleri ümidiyle canlarını kurtarmak için yola düştüklerini N. Ş'nin şu sözlerinden anlamaktayız: "Annem derdi ki gâvur bizi kovaladı. Ruslar ateş ederek geldi. Ya Allah deyip yanımıza iki üç ekme alıp kaçtık. Orada zenginlermiş. Altınları varmış. Rus çekildikten sonra gidip geri almak üzere bu altınları toprağa gömüp gelmişler" (Bulak, 2015, s. 250).

Kürt devleti kurmak istemiş ve bu amaçla dönemin politik atmosferinin yarattığı fırsatlardan istifade etmekten geri durmamıştı. Simko Ağa, amacına ulaşmak için I. Dünya Savaşı'nda Ruslarla birleşerek Kürt müfrezelerinin başına geçmiş ve Türklere karşı savaşmıştı. Aynı dönemde birbirleriyle savaşan devletlerin bu mücadelesinden istifade ederek de Kuzeybatı İran'ın Kürtlerin yaşadığı bölgelerinde hâkimiyet kurmuştu. Siyaseti iyi kullanabilen Simko Ağa, önce Nasturilere karşı Osmanlı kuvvetleri ile anlaşırken daha sonra İngiliz tehlikesi ve Ermeni-Nasturi saldırılarına karşı milli mücadele yürüten Türk milliyetçilerine destek verecekti. Bu sayede Türkiye tarafından silah ve mühimmat desteği alan Simko Ağa'nın güçlenmesi dikkat çekmiş ve İran yönetimi 1920'de bir harekâtla Simko birliklerini dağıtmıştır. İran, ilerleyen süreçte Simko Ağa ile belli şartlar doğrultusunda anlaşıp onu affetti. Aynı yıl Simko Ağa, Türk tarafıyla anlaşarak Van üzerinden ağır silahlar edindi ve İran içlerine kadar varacak büyük bir isyana girişti. İran hükümeti bu durumu Türkiye'nin İran'ı işgali olarak yorumlayıp Türk hükümetine protesto telgrafları çekti. Ancak onun İngilizlerle de ilişki kurduğunu öğrenen Türk tarafı, Simko Ağa'ya olan desteğini kesti (Yıldırım, 2009, s. 32-35).

Simko Ağa'nın hâkimiyet kurmaya çalıştığı alan Küresinlilerin yaşadığı bölgeyi de kapsadığı için bu durum Küresinlileri olumsuz etkilemiştir. Simko Ağa bölgede hâkimiyet sağlamak için profesyonel bir sevk ve idare sisteminden yoksundu. Dolayısıyla amacına ulaşma yolunda gerek askeri güç oluşturma gerekse askerlerin ihtiyaçlarını karşılamada yerel halkın imkânlarına göz dikiyordu. Bölgede yaşam süren topluluklardan biri olan Küresinliler de olanaklarını bu doğrultuda kullanmaya mecbur bırakılıyordu. Topluluktan asker ve erzak temini noktasında yararlanmak isteyen Simko Ağa kuvvetleri, Küresinli köylerine baskınlar yapmıştır. Bir kısım Küresinliden istediği desteği alan (Özmeral, S. 2018, Ağustos. T. B. ile söyleşi) Simko Ağa'ya bağlı güçler, dirençle karşılaşınca da zor kullanmaktan kaçınmamıştır. V. Ç. bu sırada yaşananlara dair; "Simko Ağa, askerlerini doyurmak için gelip Küresinlilerin ekmeıklarını, sularını, tuzlarını, yağlarını almış. Bizimkiler fakir oldukları için bu durum sürekli devam edince de huzursuz olmuşlar" (Özmeral, S. 2022, Temmuz. V. Ç. ile söyleşi) diyerek Küresinlilerin bu durum karşısındaki rahatsızlığını dile getirmiştir. N. Ş.'nin annesinden naklettiği şu olay da yukarıdaki durumu destekler niteliktedir:

İsmail Ağa ve Acemlerin adamları bizden zorla ekmeğini alırdı. Gelip tandırın başında otururlardı. Ev sahibine bir tane dahi bırakmadan pişirilen ekmeğin hepsini alıp götürürlerdi. Annem bir kütü (ateşe düşen hamur parçası) çocukları için saklamaya çalışsa da ona bile izin vermemişler. Bir gün biz aklıktan ağlıyorduk. Annem, un getirmeye gidiyorum, dedi. Kapıyı üzerimize kilitledi ve çıktı. Annemizin hamur getirip ekmeğini yapacağını hayal ediyorduk. Açlıktan ölecek hâle gelmiştik ki annem un getirdi. Ama duman çıkar da askerler gelir ekmeğini alıp götürür diye tandırı yakamadı. Kırış (hamurdan yapılan yemek) yaptı (Bulak, 2015, s. 251).

1.3. Mezhep Farklılığından Kaynaklı Nedenler

Küresinlilerin göç ettikleri dönemde İran'da din ve mezhep merkezli bir toplumsal yapının varlığı söz konusudur ve nüfusun büyük bir kısmı Şii mezhebine bağlıdır³. Dolayısıyla Sünni kimliğine sahip olan Küresinliler azınlıkta kalmıştır. Bu durum bölgede Şii ahalinin ve merkezi otoritenin Küresinlilere karşı ayrımcı bir tavır sergilemesine yol açmıştır. Bundan kaynaklı olumsuzluklardan kurtulma çabası Küresinli göçünün nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu neden, Küresinlilerin göç kronolojisindeki en geniş yere sahiptir. Çünkü Küresinlilerin mezhepsel nedenlerle İran'dan göç etme serüveni Osmanlı döneminde başlayıp Cumhuriyet'in ilerleyen dönemlerine kadar süren bir tarih aralığını kapsamaktadır.

Küresinlilerin İran hükümeti tarafından ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördüğü ve *Acem* dedikleri Şii mezhepli ahalinin ötekileştirici muamelelerine maruz kaldığı anlatılarda geniş yer tutmaktadır. Ailesi mezhepsel gerekçelerle göç eden T. B. büyüklerinin göçten önce mezheplerinden dolayı görmüş oldukları olumsuz davranışlara dair örnekler verir. Babası İran'da tutuklu bulunurken memurların onunla "ulan köpoğlu çağır Ömer gelsin" diye alay ettiklerini belirten T. B. Küresinlilerin Şii çevreler tarafından gördüğü baskı ve sindirmeleri Sünni-Şii çatışmasının tarihselliğine de yer vererek anlatıyor:

Türkler ve Müslümanlar, Şiiiler için bir numaralı düşmandır. Sen bakma öyle ağlayıp, bağırdıklarına. Yalan. Onlar diyorlar ki biz 3 bin yıllık devlet kurmuşuz. İslamiyet niçin bizim değil de Arapların elinde olsun? Ama Türkler onu demiyor. Türkler, en güçlü zamanlarında bile cuma hutbesinde Mısır'ın fatihi, Suriye'nin fatihi ve nihayetinde Mekke-Medine'nin fatihi dendiğinde Sultan Selim ayağa kalkıyor hayır diyor. Mekke ve Medine'nin hizmetkârı. İşte Türkler bu. Onun için Türklere de Allah vermiş o zaman. Türklerin İslam'a yaptığı hizmeti Araplar yapmamış. Yapamamış yani. Türkler yapmış. (Özmeral, S. 2018, Ağustos. T. B. ile söyleşi).

³ A. Y. iki mezhep arasındaki farklılığı şöyle anlatıyor: "Şii kısmı Küresinli değil, onlar 5. mezheptir. Acemdir onlar. Ama bizim Küresinliler, ehl-i sünnet ve'l-cemaatin 4 tane hak mezhebinden birine, İmam-ı Şafi'ye bağlı. İmam-ı Hanefi'ye bağlı olanlar da var" (Bulak, 2015, s. 398).

T. B. Acemlerin ve devletin Sünni karşıtlığının Küresinliler üzerindeki tesirini özellikle vurgularken bunu desteklemek için savaş sürecine dair bölgede yaşayanlardan duyduğu bir hadiseden bahseder:

Bizim Urmiye’de Balav diye meşhur bir köy var. Köylüler üzüm sepetlerinin altında Osmanlı ordusuna mermi götürüyorlar. Bunu gören Acemler onları ihbar ediyor ve idamlarına sebep oluyorlar. Yine Balav’da bizim bir akrabamız vardı. Diyor ki Acemler, -yani Acem dediği aslında Türk ama Acem (Şii) olunca milliyet fikrini terk etmişler- Osmanlı askerini evlerinde misafir ediyorlarmış; gece askerler uyuyunca da kafalarını keserek gömüyorlarmış. Halil Paşa da askerim kayboldu diye onları arıyormuş⁴ (Özmeral, S. 2018, Ağustos. T. B. ile söyleşi).

Azınlık konumunda bulunmaları, Küresinlileri, birtakım sosyal ve ekonomik güçlüklerle de karşı karşıya getirmiştir. S. G. konuya ilişkin “Bizimkiler yoksuldu. Yerleri mülkleri yoktu. Ancak çalışıp idare ediyorlardı. Her şey Acem’indi” diyerek İran’daki toplumsal eşitsizliğe vurgu yaparken V. Ç.’nin sarf ettiği ifadeler de bu görüşü destekler:

Bizimkiler Sünni oldukları için, şehirler ve güzel araziler Acem dediğimiz Şiilerin elindeydi. Orası sıkıntılıydı. Dedem derdi ki biz şehre indiğimiz zaman 15-20 kişiyle gider, alışverişimizi yapar dönerdik. Tek tek gittiğimizde bizi döverlerdi. Şehirlere fazla giremezdik. İş yapamazdık. Amelelikten başka iş vermiyorlarmış. Rusya tarafında, Tiflis’te, İstanbul’da çalışırlarmış. Bizimkiler aynı dinden, aynı kültürden oldukları için Osmanlı topraklarına rahatlıkla gidip geliyormuş (Özmeral, S. 2022, Temmuz. V. Ç. ile söyleşi).

İran’da bir kimliğe sahip olmadığını, Türkiye’ye geldikten sonra kimlik alabildiğini ve orada kaçak gibi yaşadıklarını ifade eden S. G. buna rağmen İran hükümetinin büyüklerine askerlik yapmaları için baskı kurduğunu söyler (Özmeral, S. 2018, Ağustos. S. G. ile söyleşi). Ayrıca Küresinliler, devlet çatısı altında görev alamadıklarını, böyle bir şey mümkün olsa dahi o görevden bir şekilde uzaklaştırıldıklarını söylemektedir. T. K. bu konuda babasının yaşadığı bir mağduriyeti şu sözlerle dile getirir:

Babam orada emniye reisiydi⁵. Acemler ona iftira attılar. Bu yüzden babam 5 sene hapis yattı. Annem ben çok küçükken ölmüştü. Biz bibimizin (halamızın) yanına Şahpur (Selmas)’a gittik. Bize 5 sene o baktı. Babam geldikten sonra evimize döndük. Ben Türkiye’ye geldikten sonra, babam ne yaptı hiç haber alamadım (Özmeral, S. 2018, Ağustos. T. K. ile söyleşi).

Göçü bizzat yaşayan T. K. göç etmelerine, Sünni oldukları için gördükleri adaletsiz tavrın neden olduğunu dile getiriyor:

Köyümüzde su değirmenleri vardı. Bunlardan biri bizim avludan geçiyordu. Evde olmadığım bir gün nasıl olduysa az biraz su akıp komşunun evine sızmış. Komşum bu olaydan bizi sorumlu tuttu. Sabah karakola gidip şikâyetçi oldu. Eşime bir tane döşeme verdiler. Ceza olarak bu döşemeyi dağa çıkarıp indirmesi istendi. Böyle kanun mu olur? O sıralarda İran’dan Türkiye’ye asker kaçmıştı. Bunlar İran’a döndüklerinde Türkiye’deki elverişli imkânlardan bahsediyorlardı. Eşim bunların tesiriyle ben Osmanlı’ya gideceğim dedi. Orada başıma bir şapka koyup gezeceğim diye sevinçle anlatıyordu. Kesin kararlıydı ve kimsenin önüne geçemez diyordu. Sonra çıkıp geldik (Özmeral, S. 2018, Ağustos. T. K. ile söyleşi).

T. K. göç sürecini anlatırken oğlu R. K. da o günlere dair babasından naklettiği aşığadaki anıyla konuya katkıda bulunuyor:

Babama sordum, 18 yaşında eşin ve küçük çocuğunla bu dağ taşı aşmayı göze alıp neden geldin dedim. Dedi ki oğlum biz orada çok zorluk çekiyorduk. Şii hükümeti bizi sevmezdi. Bize öğretmenlik dahi vermezdi. Kaba işler verirdi. Bizim mahallede Şiiler vardı. Sabahleyin gidip komişere bu adam evimin temelini su sızdırdı demiş biri. Beni çağırdılar karakoldan. Gittiğimde komişerin önünde tabaka vardı. Girer girmez onu fırlattı bana ve mezhebimi içeren bir küfür kullandı. Bir suçum olmadığına dair yemin ettim. Ama beni suçlu çıkarmak için bahane aradı. Babama bir ceza veriyor. Bir iki km mesafede bir kavak kesilecek. Kimsenin yardımını olmadan taşıyacak. Koca tomruk. Babam tek başına nasıl getirecek? Babam o zaman bu olaya çok içerliyor. Ben artık buralarda durmam demiş, göç etmiş (Özmeral, S. 2018, Ağustos. R. K. ile söyleşi).

Bir topluluğa yönelik siyasi, sosyal ve dini dayatmaları kabullenmeyenlerin göç seçeneğine başvurması geçmişte ve günümüzdeki göç hareketlerinin temel dayanak noktalarındandır. Bu tarz örnekler bir açıdan Küresinli göçüyle farklılaşmaktadır. Anlatılara göre Küresinlilere maruz kaldıkları olumsuzluklardan kurtulmaları için bir seçenek sunulmamıştır. Onlara Şiiliği kabulleri halinde

⁴ Bu konuda Ali İhsan Sabis de I. Dünya Savaşı sırasında Enver Paşa’nın, İran’ı istila edip halkından düzenli bir ordu kurarak Kafkas cephesindeki Rus kuvvetlerinin gerisinde bulunan Azerbaycan’ı, Turan’ı, Türkistan’ı istila etmek amacı taşıdığını ancak “yağmacılık, talan ve zor karşısında kaçıp gizlenmekten başka bir maharetleri olmayan Acemler”e güvenerek bu tarz bir işe girişilmemesi gerektiğini bir türlü Enver ve Halil paşalara dinletemediğini yazmıştır (Sabis, 1990, s. 211).

⁵ T. K. “emniye reisi”nin Türkiye’deki jandarmanın karşılığı olduğunu söylemektedir.

gördükleri ayrımcılıktan kurtulacaklarına dair bir seçenek sunulmadığı için yaşadıkları topraklarda varlıklarına sorunsuz bir şekilde devam edebilme imkânı tanınmamış ve göç, hayatını toplumsal ve siyasi açıdan ayrımcılığa maruz kalmak istemeyenler için kaçınılmaz olmuştur.

1.4. Türkiye'deki Şartların Cazipliği

Küresinlilerin İran'da yaşadığı bölgenin Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu topraklarla komşu olması ve sınırdan geçmenin bugünkü kadar zor olmaması ilk dönem göçmen Küresinlilerin Osmanlı tarafına geçmesini kolaylaştırmıştır. Anlatılara göre göçten önce Osmanlı ülkesine giriş çıkışlar Küresinliler için gayet rutin bir hadisedir (Özmeral, S. 2018, Ağustos. T. B. ile söyleşi). Kurdukları akrabalık ilişkilerinin yanı sıra alışveriş ve çalışma amacıyla bölgeye gidip gelmeleri Küresinlilerin, göçten önce de Osmanlı topraklarına yabancı olmadıklarını ve sınırın öte yakasındaki yaşam şartları konusunda bilgi sahibi olduklarını göstermektedir.

Her ne kadar sınırın diğer tarafında yaşıyor olsalar da mezhepsel ve kültürel birliktelik Küresinlilerin Osmanlı Devleti'ne hissi bir yakınlık duymalarına yol açmıştır. İkinci nesil göçmen Küresinlilerin göçü yaşayan aile bireylerinden aktarımlarında bu yakınlığa dair vurgular geniş yer kaplamaktadır. İ. A.'nın babasından naklettiği sözlerde bu bağın tek taraflı olmadığı ve Osmanlı idarecilerinin de Küresinlileri himaye ettiği anlaşılmaktadır: “Babam derdi ki bir işimiz oldu mu, Türkler, Türk hükümeti geldiği zaman bize büyüklük ederdi. Türkler geldiğinde biz orada kral gibi olurduk. Gelmediği zaman Acem'in içinde (insafına) kalırdık” (Bulak, 2015, s. 319).

Görülüyor ki Küresinliler, aynı mezhep ve kültüre sahip oldukları Osmanlılara kalbî bir rabita ile bağlıdır. 1940'larda göç edip Van'a ulaşan bir Küresinlinin vatandaşlık muameleleri devam ederken yetkililere “Allah Osmanlı'nın bayrağını yüce, kılıcını keskin etsin” (Özmeral, S. 2018, Ağustos. R. K. ile söyleşi) ifadesini kullanması tarih sahnesinden çekilmiş olduktan sonra bile Osmanlı'ya olan sevginin Küresinlilerdeki kalıcı tesirini gösteren örneklerden sadece birisidir.

İlk nesil göçmenlerin Van'a yerleşmeleri, İran'daki Küresinlilerin sınırın diğer yakasıyla olan ilişkilerine yeni bir anlam kazandırmıştır. Bir süre önce birlikte vakit geçirdikleri eş dostları artık sınırın diğer tarafının yeni sakinleridir. Bunlar Van'a ulaştıktan sonra İran'daki akrabalarıyla bölgeye gidip gelenler üzerinden iletişim kurabilmiştir. İran'da kalan Küresinliler Van'a göç edenlerin orada daha iyi şartlara kavuştuğunu öğrenince kendileri de göç etmenin yollarını aramışlardır. Bu durum yeni bir göç silsilesine zemin hazırlamıştır.

Anlatılarda Osmanlı yetkililerinin de Küresinlileri, Osmanlı topraklarına çekme çabasında olduklarına rastlanmaktadır. Nitekim Van Valisi Haydar Bey'in İran sınırındaki ahaliyi Van'a yerleştirme amacı taşıdığı bilinmektedir (Koçlar, B. ve Bozkurt, U. 2021 s. 118). Buna ilişkin olarak V. Ç. sınırdaki Osmanlı yerel yöneticilerinin Küresinlilerin yoğun yaşadığı yerlere kadar gelerek ahaliyle görüşmeler yaptığını ve Küresinlilerin de bu görüşmelere binaen göç etmeye karar verdiğini ifade etmektedir (Özmeral, S. 2022, Temmuz. V. Ç. ile söyleşi). Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'ne bağlı güçler İran topraklarına girdiklerinde bölgedeki Sünni ahalden destek görmüşlerdir. Muhtemelen yetkililer, Osmanlı ordusu geri çekildiğinde bunların bölgede kalmaya devam etmeleri durumunda kendilerine verdikleri desteğin bedelini ödeyecekleri riskini göz önünde bulundurarak Küresinlileri Anadolu'ya doğru yönlendirmeye çalıştılar.

Yine Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından topluluğun Türkiye'ye göç etmesi için gayriresmî temaslar kurulduğu Küresinliler tarafından dile getirilmektedir. Buna göre bölgede yaşayan Ermenilerin ayrılmasıyla nüfus kaybına uğrayan Van'da iskân edilmek üzere İran'daki Küresinlilerin bu bölgeye yerleştirilmesi amaçlanmıştır. Yapılan görüşmelerde İran'daki Küresinli köylerinde Türkiye'deki şartların rahatlığına dair bilgiler aktarıldığı ve bu haberlerin bölgeye Türkiye Cumhuriyeti yetkilileri aracılığıyla ulaştırıldığına dair ifadeler kullanılmıştır (Özmeral, S. 2018, Ekim. Z. A. ile söyleşi). Mesela T. B. İran'da molla olan babasına İsmet (İnönü) Paşa'nın “Gel vatanına. Senin vatanın burası. Orada işin yok” diye haber gönderdiğini söyler (Özmeral, S. 2018, Ağustos. T. B. ile söyleşi).

1920 yılına ait bir arşiv belgesinde Türkiye'deki yöneticilerin sınırdaki Türkleri Anadolu'ya çekme arzusu taşıdıkları net bir şekilde anlaşılıyor. Söz konusu belgede, İran ve Azerbaycan Türklerinden olup Türkiye'ye hicret edenlerin Van ve çevresine iskânı için alınan Büyük Millet Meclisi Mustafa Kemal'in imzasının da bulunduğu heyet-i vükela kararına yer verilmiştir. Bu kararnamede yer alan bilgilerde göçün devamı için teşvik edici bazı uygulamalara geçildiği de görülmektedir. Buna göre I. Dünya Savaşı'nda büyük bir nüfus kaybına uğrayan ve arazileri boş kalan Van'a, İran ve Azerbaycan Türkleri gelip yerleşmişlerdi. Fakat bunlar askerlik, vergi vs. gibi yükümlülüklerden çekindikleri ve geri gittikleri için, iltica etmek isteyenler de bunların geri döndüklerini görünce bu niyetlerinden vazgeçmişlerdi. Alınan kararda bu göçmenlerin askerlik ve diğer vergilerden bir süre muaf tutulması amaçlanıyordu (BCA, 30.18.1.1.2.24.3).

Yine Atatürk'ün Küresinli bölgelerine Türkiye'ye gelmeleri için haberler gönderdiğini pek çok Küresinli ifade etmiş, hatta bu konuda bizzat Atatürk'ün İran şahı ile görüştüğü edilmiş (Levendoglu, 2016, s. 132) olsa da bunu teyit edecek resmi bir veriye rastlanmamıştır. Bir dönem başbakanlık görevini yürüten ve kendisi de Van'ın İran sınırına yakın Saray ilçesinde doğmuş olan Ferit Melen'in (Süslü, 2017, s. 1) İran'dan 50

bin civarında Küresinliyi getirerek Van'a yerleştirmeyi planladığı; ancak ömrünün vefa etmediği T. B. tarafından dile getirilmektedir (Özmeral, S. 2018, Ağustos. T. B. ile söyleşi).

2.Göç Yolu

Küresinli göçü farklı gerekçelere dayandığı için aynı anda kitlesel bir hareketten ziyade geniş bir zaman diliminde parçalı ve aralıklı bir şekilde meydana gelmiştir. Benzer çeşitlilik göç esnasında da söz konusudur. Göç programını önceden yapanlar tedarikli davranıp yanlarına alabilecekleri şeyleri alarak yola çıkmıştır. Fakat sebebi ne olursa olsun göçler, bir kaçış planı şeklinde gerçekleştiği için bilinen güzergâhlar yerine dağ yolları tercih edilmiştir. Göç esnasında 7 yaşında olduğunu ifade eden Ş. B. yola çıkmadan önce ve yolda yaşadıklarını şöyle anlatır: “Gece unumuzu, buğdayımızı, yatağımızı, öküze, ata, merkebe yüklemiştik. Hayvanların üzerinde yer kalmadığı için yürümek zorundaydım. Annem bazen dönüp beni sırtına alıyordu. Ben ise ona acıdığım için, yürümek istediğimi söylüyordum” (<https://www.youtube.com/watch?v=ZlcGq3yN2PU&t=433s> Erişim tarihi: 27.09.2023).

İlk dönem göçmen Küresinlilerin anlatılarında göç yolunda çekilen sıkıntılar geniş yer tutarken gidilen güzergâh, kat edilen mesafe ve varış noktaları ile ilgili bilgiler nispeten sınırlıdır. 1940'lı yıllarda göçü bizzat yaşayan ve o esnada gençlik çağında olduğu için bu deneyimi teferruatıyla hatırlayan T. K. Küresinlilerin göç yolunda yaşadıklarıyla ilgili edindiğimiz en net bilgilere sahiptir. T. K. göç etmeden önce komşuların şüphesini çekmemek ve evde oldukları izlenimi yaratmak adına gaz lambasını açık bıraktığını, tandırı yaktığını, çömlöklere doldurulmuş kurban etlerini tandıra koyduğunu, tandırın yanına ekmek dizerek üstünü örttüğünü hatırlıyor ve yola çıktıktan sonra yaşananları şöyle anlatıyor:

Yaşadığımız muhitte Tahir diye biri vardı. Kocamla Tahir birlikte göç etmek üzere anlaştılar. Ben dedim ki gurbete gitmem. Eşim gidip babamı getirdi. Babam dedi ki kızım sen bugün git, bir hafta sonra ben de geleceğim. Böylece ikna oldum. Akşam ezanı okunurken iki aile yola çıktık. Biz üç kişiydik. Ben eşim ve altı aylık bir kızım vardı. Diğer aile iki çocuk anne ve baba olmak üzere dört kişiydi. Yanımıza sadece kendimize göre şeker, tarçın vs. biraz öteberi aldık. Onu da yastıkların içine koyduk. Diğer aile bir de eşek getirmişti. Eşegin sırtına iki taraflı bir şey serdiler. Çocukların her birini onun bir gözüne yerleştirdiler. Bağlar diye bir yer vardı oraya ulaştık. Orada bizi elinde silahı olan bir Kürt karşıladı. O, yolu biliyordu. O zamanın parasıyla aile başı 30 lira vermiştik. Bize dedi ki sizi köyden çıkarıncaya kadar öksürmeyeceksiniz, aksırmayacaksınız, ayakkabılarınızı elinize alacaksınız. Bağlar'dan çıktıktan sonra iki gün yürüdük ve Dêr diye bir köye vardık. Onun (kılavuz) o köyde bacısı vardı. Bacısı tandırı yaktı. Üstüne büyük bir güğüm koydu, çay demledi. Orada çay içtik. Biraz ısındık. Yine düştük yola. Yolda kabilemize 12 tane de genç eklendi. Hoşap'ta deniz gibi akıp giden bir su vardı. Suyu geçemedik. Bir tane genç vardı. Acem oğluydu. Adı da Mehmet Ali'ydi. Soyundu buraya kadar. Hepimizi sırtına alıp karşı tarafa geçirdi. Çok üşüdü, sancılandı. Gece bir kıyamettir kopardı. Kalktım, ateş yaktım, su kaynatım, çay demledim, tarçın marçın verdim. Bir şeyler bulup sardık, ısıttık onu. Ne hallerle geldik... Sonra tarla gibi bir yerden geçiyorduk. Otların senelerdir kesilmediği belliydi. Derken otların içinden bir anda bir şeyler çıktı. Baktım ki askerler (Türk askeri). Bizi alıp bir yapının içine doldurdular. Ne kapısı var ne bacası. Hiçbir şekilde dışarı çıkmamız için telkinlerde bulunup gittiler. Ben o zamanlar çok cesurdum. Askerler gittikten sonra dışarıya göz gezdirdim ve gözümün tezekler ilişti. Birkaç tane alıp getirdim. Bir demlik çay demledim, içine tarçın attım ve oradakilere içirdim. İki üç gün kaldıktan sonra Başkale'ye vardık. Burada 10-20 gün kaldık ve bu sürede hükümete müracaat ettik. Hükümet at göndermişti, atlara binerek Van'a doğru yola çıktık. Böyle böyle geldik Van'a. Van'da bizim tanıdıklar vardı: Hasan Ali Hocagiller. Geldiler, hükümetten izin aldılar, bizi İskele'ye getirdiler. Sonra Hasan Aligil ile 20 gün kadar birlikte kaldık. Onlar da Allah için bize iyi baktılar, elbise diktirdiler; bizi sakladılar, yedirdiler, içirdiler. Allah razı olsun. Bir bayram günü gidip bayram etkinliğini izledik, bayramdan sonra hükümet orada bizi nüfusa kaydetti (Özmeral, S. 2018, Ağustos. T. K. ile söyleşi).

T. K.'nın detaylı bir şekilde hatırladığı göç hikâyesi anlaşıldığı üzere önceden planlanmış bir göçün anlatısıdır. Savaş döneminde gerçekleşen göçlerde bu tarz göçlerden farklı olarak bazı dezavantajlar söz konusudur. Mesela savaş dönemi göçlerinin insanları karşı karşıya bıraktığı aile parçalanmalarına yol açan yönü, Küresinli göçünde de kendisini göstermiştir. Kaçış esnasında çocuğunu alabilen yollara düşmüş (Bulak, 2015, s. 46); hatta bazen aileler, çocukları arasında tercih yapmak zorunda kalmıştır. N.Ş. babasının göçe karar verdiği esnada yaşadığı bu tarz bir çıkmazı ağlayarak anlattığını şöyle aktarır:

Rus gavuru köyü bastı. Çocukları bile öldürüyorlardı. Çaputlarla örülü bazı pencerelerden içeri baktığımızda çoluk çocuğu öldürüp içeri attıklarını görüyorduk. Ana balaya bakan gün değildi. Karım iki gün önce doğum yapmıştı. Yeni doğan çocuğum ile hasta karımı kurtarma planı yaptım. Büyükçe bir kızım daha vardı; ama onu nasıl götürebilirdim ki? İbriği eline verdim, git

bulaktan (pınardan) su getir dedim. Kızım gider gitmez yola çıktık. Karımı ve bebeğimi kucağıma alıp yola düştüm. Meğer kızım dönüp de bizim evde olmadığımızı görünce ağlaya ağlaya düşmüş peşimize. Bayağı uzaklaşmış olmamıza rağmen bir baktık ki bağıra çağıra bize doğru koşuyor (Bulak, 2015, s. 251-252).

Çocukları arasında tercih yapmadan yola koyulanların bir kısmı da bu acı deneyimi göç yolunda çocuklarından vazgeçmekle yaşamışlardır. G. B. göç esnasında anneannesinin henüz bebek olan kızını göç yolunda bıraktığını, bir süre bu şekilde yola devam ettikten sonra pişman olduğunu ve gerip dönüp bebeği olduğu yerden alarak yola devam ettiklerini aktarır (Bulak, 2015, s. 306).

S. G. de babasının kendisini göç yolunda bırakarak bu tecrübeyi bizzat yaşayanlardan biri olduğunu ifade etmektedir:

Ben 3 yaşındaydım. Eşyalarımız hep orada kaldı. Herkes bir öküzdü. Biraz da yiyecek. Gece kaçıp geldiler. Türkiye'ye Saray tarafından geçtiler. Ben, babamın sırtında; kardeşim Halil ise annemin kucağında. Babam beni göç yolunda bıraktı. Birlikte yol aldığımız akrabalarımız buna razı olmadı ve beni yanlarına alarak Van'a ulaştırdılar (Özmeral, S. 2018, Kasım. S. G. ile söyleşi).

3.İskân Süreci

I. Dünya Savaşı'nda Erzurum, Trabzon, Bitlis ve Erzincan gibi Van da Rus işgaline uğramış ve bu süreçte Ermeni çetelerinin katliamlarına maruz kalan şehrin Müslüman ahalisi Anadolu içlerine doğru göç etmişti (Öğün, 2004, s. 229). İşgal sona erdiğinde Ermenilerin şehri terk etmesiyle Van âdeti boş kalmıştı. İ. A. şehrin içinde bulunduğu atmosferi o sırada Van'da bulunan babasından şöyle nakleder:

Babam derdi ki İran'da 100'e yakın koyunumuz vardı. Kardeşim Rıza'ya sen bu çoluk çocuğu götür, ben koyunları alıp geleceğim dedim. İki tane de Kürt benimle geldi. Silahları vardı. Koyunları paylaştık. İyilerini kendilerine alıp kötülerini bana verdiler. Silah yoktu, kabullendim. Koyunları alıp yola çıktım. Saray'a ulaştığımda Türk askerine denk geldim. Başlarında Cevdet Paşa⁶ vardı. Asker yayaydı; o ise atın üstündeydi. Ermenileri takip ediyorlardı. Yaklaştı ve siz kimsiniz, nereye gidersiniz, hangi mezheptensiniz diye sorular sordu. Van'a gidiyoruz. Müslüman Şafii'yiz dedim. Gidin oğlum gidin dedi. Van boş, Van'da kimse yok. Gelip Şahbağ'na ulaştım. Arkadaşlarım Alaköy'e gitti. Bi Hüsenguli vardı. Sabah onunla birlikte şehir merkezine gittik. Şehirde askerden başka kimse yok. Şehri gezdim kahveler açık, evler açık. Bardak, tabak, semaver var. Git çay demle iç; ama insan yok (Bulak, 2015, s. 321).

Nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Müslüman ve Ermeni unsurun savaş sürecinde şehri terk etmesi ve işgal süreci sona ermesine rağmen Müslüman ahalinin geri dönmemesi Van için bir nüfus problemine yol açmıştır (Öğün, 2004, s. 230). Kendi rızasıyla şehre dönmeyenler bir yana dönemin Osmanlı basınına göre Rus işgaline uğrayan bölgelerden batıya doğru göç eden muhacirlerin neredeyse yarısı zaten yollarda hayatını kaybetmiştir (Özdağ, 2021, s. 235-236). Bu gibi nedenlerle Van'da ortaya çıkan söz konusu nüfus problemine çözüm için bu esnada şehre ulaşan Küresinlilerden istifade edilecektir. Nitekim 1920 ve 1930'lu yıllarda Van'ın yerel idarecilerinin ilgilendiği hususlardan biri şehre göç etmiş Küresinlilerin iskânı olmuştur (Ebinç, 2008, s. 127).

Anlatılarda Küresinlilere iskân sürecinde yetkililer tarafından zorluk çıkarılmadığı hatta göçmenlerin görüş ve tercihlerine göre bir iskân yöntemi izlendiği dikkat çekmektedir. Küresinliler özellikle Atatürk'ün emriyle kendileri için tüm imkânların seferber edildiğini söyleyerek ona duydukları minnetlerini sık sık vurgularlar (Özmeral, S. 2018, Kasım. S. G. ile söyleşi; Bulak, 2015, s. 280-363-390).

Yetkililer, Küresinlileri şehir merkezine yerleştirmeyi düşünse de bunların çoğu, İran'da tarım ve hayvancılıkla meşgul olduklarından kendilerinin sulama imkânları geniş, değirmen bulunan, tarıma elverişli arazilere yerleştirilmeleri konusunda ısrarcı olmuşlardır. Bu konuda Küresinlilerin beklentileri karşılık bulunmuş. S. G. göçten sonra 5-6 ay Sıhke civarında beklediklerini ve aile büyüklerine bu esnada Van'da yer beğenmeleri için izin verildiğini söyler. Böylece bu süre zarfı içerisinde şehirde gezip dolaşan göçmenler beğendikleri yerleri yetkililere bildirmiş ve bu doğrultuda iskân edilmişlerdir (Özmeral, S. 2018, Kasım. S. G. ile söyleşi). D. D. iskân sürecinde bu konuya dair dedesinin yetkililerle yaşadığı diyalogu şöyle aktarır:

Küresinliler buraya geldikten sonra devlet onlara yardımcı oldu. Vali, rahmetli dedeme birçok yer vermiş. Kehrizin başı vardı. O bölgenin hepsini dedeme vermişti. Dedem, ben burada ne yaparım ki demiş. Eskiler rençberlikle geçinirlerdi. Ekin, biçin, hayvan, koyun... Geçimlerini bunlarla sağlardı. Dedeme sormuş peki nereyi istiyorsun? Ben gidip gezeyim demiş dedem. Tamam demiş git bak, hangi köyü beğenirsen orayı sana vereceğim. Rahmetli gezmiş, dolaşmış

⁶ 1914-1917 yılları arasında Van valisi olarak görev yapmıştır. Ancak Ali İhsan Paşa, İran harekâtına katılan Van Valisinin Haydar Paşa olduğunu ifade eder (Sabis, 1990, s. 224).

Gem (Köprüler köyü)'i beğenmiş. Gem'de ona yer yurt vermişler. İşte böyle yardımcı oldular (Özmeral, S. 2018, Eylül. D. D. ile söyleşi).

Küresinlilerin iskân sürecinde gördüğü olumlu muamele, toprak edinme noktasında da söz konusudur. Anlatılarda konuya dair bilgi verilirken yetkililerin, Küresinlilerin toprak sahibi olmasında oldukça hoşgörülü davrandığı ve belli yaşa erişmiş olanlara ayırım yapılmaksızın toprak verildiği vurgulanır (Bulak, 2015, s. 390). Halil Keser bu konuda, "Devlet, bütün Küresinlilere en iyi köyleri verdi. Dağlarda yer vermedi. Küresinli kısmına yakın köyler verildi" diyerek bu bilgiyi teyit eder (Bulak, 2015, s. 288). Öyle ki Küresinliler bu konuda şehrin diğer sakinlerine kıyasla pozitif ayrımcılığa tabi tutulmuştur. Aynı dönemde Van'a gelen Acemlere ve Brukilere aynı imkânlar sunulmamıştır (Bulak, 2015, s. 322). T. B.'nin, "Küresinli olmayanlar bile sırf toprak alabilmek için Küresinliyim dediler" (Özmeral, S. 2018, Ağustos. T. B. ile söyleşi) ifadesi, toprak edinme noktasında Küresinlilere sunulan avantajlı durumu gözler önüne sermektedir.

Yetkililer tarafından Küresinli göçmenlere, Türkiye'nin diğer şehirlerine yerleşmek istedikleri takdirde bu konuda kolaylık sağlanacağı da bildirilmiştir. T. K. bununla ilgili şunları söyler:

Hükümet bize, başka bir şehre yerleşmemiz durumunda çeşitli teşvikler sunulacağını bildirdi. Size traktör vereceğiz, arazi vereceğiz, dedi. Kocam, Van'da kalmayı tercih edince de öyleyse hükümetten hiç şey talep etmeyeceğine dair imza vermesi istendi. İmza attı ve hükümet bize bir şey vermedi. Dediler ki kendin çalış, kendin kazan. Böylece yerleştik buraya (Özmeral, S. 2018, Ağustos. T. K. ile söyleşi).

Bu konuda elimizde bir veri olmasa da muhtemelen yetkililer, iskân ettiği nüfusun İran'a geri dönmesi durumunda yaşanacak demografik sorunları öngörerek sonraki dönemlerde göçmenleri sınırdan uzak tutmak gibi bir iskân metodu izlemiştir. R. K.'nin babasının başka bir şehre iskân edilmek yerine Van'da kalmayı tercih etme nedenini "Babam demiş burası yakın. Bir sorun olursa ne de olsa İran'da kardeşlerimiz var, döner gideriz oraya. Yahut birisi burada bize sahip çıkar" (Özmeral, S. 2018, Ağustos. R. K. ile söyleşi) diye ortaya koyması göçmenlerin olası bir olumsuzlukta İran'daki topraklara geri dönme ihtimalini canlı tuttuklarını göstermektedir.

Küresinliler kendi talepleri doğrultusunda genellikle Van'ın şehir merkezine yakın kırsal bölgelerine yerleştirilmişlerdir. İskân sonucunda Tuşba'ya bağlı İskele, Kasımoğlu, Alaköy, Dırleşin (Yumrutepe), Şahbağı (Beyüzümü); İpekyolu'na bağlı Sihke (Bostaniçi), Karagündüz; Edremit'e bağlı Gem (Köprüler) Küresinlilerin yoğun yaşadığı yerleşim yerleri hâline gelmiştir. Bunlarla birlikte Tuşba, İpekyolu Özalp, Saray, Çaldıran, Edremit gibi ilçe merkezlerinin yanı sıra Arıtoprak, Karakoç, Kıratlı, Ortanca, Erçek, Güzelsu, Güngören, Kilimli, Umuttepe, Elaçmaz, Aksorguç, Aşağıakçağüller, Aşağı Tulgalı, Yukarı Tulgalı, Aşağı Yorganlı, Çırakköy, Çubuklu, Damlacık, Hacı Ali, Paçkulu, Sağmalı, Yavuzlar, Bakışık, Beyarslan, Dolutaş, Örenburç, Sırımlı, Turanköy, Küresinlilerin ikamet ettikleri diğer yerleşim yerleridir (Levendoglu, 2006, s. 175).

Sonuç

Küresinlilerin İran'dan Van'a göç etmesinde itici ve çekici sebepler söz konusudur. Küresinlilerin Sünni kimliklerini bir sorun olarak görüp bu topluluğa yönelik baskıcı ve ötekileştirici uygulamalara başvurulması göçün itici nedenlerindedir. Bu, Osmanlı döneminde başlayıp Cumhuriyet döneminde devam eden en geniş zaman aralığına sahip göç gerekçesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kabul edilmelidir ki göç etmek bir bölgenin yerleşik unsuru için başvurulacak en son çarelerdendir. Ait oldukları toprakları ve ailenin bazı fertlerini belki de bir daha görememe pahasına terk etmek için oldukça haklı gerekçelere sahip olunmalıdır. Buna göç esnasında ve gidilecek yerde nelerle karşılaşacağını bilmemenin yarattığı riskler eklenince göç etme kararı için son derece mücbir sebeplere ihtiyaç duyulacağı açıktır. Karşılaştıkları olumsuz pratikler nedeniyle Küresinlilerin devletle yaşadığı kopuşun, göç etmeyi göze almalarına giden süreçte sebeplerin olgunlaşması için önemli bir eşik olduğu anlaşılmaktadır. Bağlı buldukları devlete ait bir kimliğe, çalışıp işledikleri arazilere resmen sahip olamamaları, bölgede yaşanan katliam ve kargaşa ortamında kendilerini himaye edecek devlet güçlerini yanlarında bulamazken Şii komşularıyla yaşadıkları ufak bir sorunda dahi bu güçleri tüm celadetiyle karşılarında bulmaları onları devletlerine karşı yabancılaştırmıştır. Böylece Küresinliler, duygusal bağlarını çoktan kopardıkları otoriteden kaçarak Türkiye'ye göç etmiştir.

Küresinli göçünde etkili olan bir diğer itici faktör ise I. Dünya Savaşı ve devamında cereyan eden çatışmaların yol açtığı etkilerdir. Bu neden mezhepsel gerekçeler gibi tek bir kaynağa bağlı olmayan, zamana göre çeşitlenen etmenlerden oluşmaktadır. Kendilerini bir anda mücadele ortamının içinde bulan Küresinliler bir an önce can güvenliklerini temin edebilmek için yaşadıkları çevreden uzaklaşmışlardır. Topluluk üyeleri o an farkında olmasalar da bu uzaklaşma kalıcı bir uzaklaşmanın ilk ayağı olmuştur. Çatışma ortamından uzaklaşmak için sınırı aşan Küresinliler Van'a ulaşmış ve geri dönmemişlerdir.

İran'da kalan Küresinliler, I. Dünya Savaşı sona erdiğinde yine huzura kavuşamamış ve bir yandan savaş sonrası bölgede faaliyet yürüten Ermeni çetelerinin katliamlarıyla diğer yandan Simko Ağa güçlerinin eziyetleriyle karşı karşıya kalmışlardır. Süreç içerisinde Küresinli bölgelerinde güç odakları değişse de değişmeyen tek şey sonu gelmeyen acılardır. Karşılaştıkları olumsuzluklarla mücadele etme azmini gösterele-

de bölgenin uzun zaman yoksun kaldığı sükûnet ve barış ortamına kavuşacağına olan inançlarını kaybetmeleri göç kararı almalarını zaruri kılan son eşik olmuştur.

Göçün çekici nedenlerinin ise yukarıda sıralanan olumsuzlukların yol açtığı ümitsizlikten sıyrılıp tekrar yaşama tutunma arayışında ortaya çıktığını görüyoruz. Küresinlilerin İran'da yaşadıkları sorunlar ve bunların bir gün çözüme ulaşacağına dair ümitlerini kaybetmeleri onları daha iyi yaşam standartlarına ulaşmak için çareler aramaya itmiştir. Bu bağlamda; sınırın yakın olması, Sünni unsurun dışlanma tehlikesi yaşamayacak olması ve bölge yöneticilerinin de kendilerini buraya yerleştirme hususundaki gayretleri onlar için Anadolu'yu bir çekim merkezi hâline getirmiştir. Bu seçeneği cazip kılan diğer bir etken de bölgeye dair bir fikirlerinin olmasıdır. İran'da kalan Küresinliler, Van'a göç eden akrabalarından gelen iyi haberlerle onların kavuştukları şartlara imrenerek göçü kendileri için de bir çıkış yolu olarak görmüşlerdir. Bu durum çekici etkilerden beslenen bir göç silsilesinin meydana gelmesine de zemin hazırlamıştır.

Savaş sürecinde göç eden Küresinliler, Anadolu topraklarına ayak bastığında Türkiye Cumhuriyeti de kurulma aşamasındadır ve bu esnada Cumhuriyet'i kuran kadronun gündemini meşgul eden en önemli meselelerden birisi, Osmanlı'nın kaybedilen topraklarından Anadolu'ya gelen göçmenlerin iskânıdır. Dolayısıyla Küresinli iskânı, ülke çapında bir iskân seferberliğine başladığı döneme denk gelmiş oluyordu. Yeni Türk devletinin iskân politikasının en önemli dinamiklerinden birisi, Osmanlı döneminde yaşanan azınlık temelli nüfus problemleriyle ilerleyen zamanlarda yeniden karşı karşıya kalmama çabasıdır. Bu bağlamda Ermeniler tarafından terk edilen Van'a, devlete bağlı, nüfusun geneline uyumlu bir topluluğun iskânı devlet menfaatinin bir gereğidir ve Küresinliler gibi Müslüman-Türk bir unsurun şehre iskânı, devletin iskân politikasıyla uyumludur.

Devletin kendisine bağlı ve uyumlu bir topluluğun iskânını arzuladığı esnada Küresinliler de taşımış oldukları kimlikleri dolayısıyla ötekileştirmeye maruz kalmayacakları bir devlet düzeninin özlemine çekiyordu. Dolayısıyla Küresinlilerin Van'a iskânı, hem devletin iskân politikası açısından hem de Küresinliler için âdeta bir fırsat ortaklığı yaratmıştır.

İskân sürecinde yetkililerin Küresinlilere özel bir muamelede bulunması muhtemelen topluluğun kimlik özelliklerinden kaynaklanıyordu. O sırada uluslaşma sürecinde olan devlet, ülke nüfusunun geneli gibi Türkçe konuşan, yaşamlarında Türk kültürünün yoğun tesiri bulunan, devletle uyumlu bu topluluk için yetkilerini kullanmaktan kaçınmamışlardır. Ayrıca uluslaşma sürecindeki bir devlet için kendi içinde sosyolojik bir hiyerarşisi ve geleneksel aşiret hukuku barındırmayan özellikleri, Küresinlilerin devletten gördükleri itibarın temel nedenlerinden biri olarak zikredilebilir.

Kaynakça**Arşivler**

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

(30.18.1.1.2.24.3)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

(HR. SYS. 2341-23)

(M.V. 126/64)

Söyleşiler

T. B. (88) 10 Ağustos 2018 tarihinde yapılan söyleşi

T. K. (89) 28 Ağustos 2018 tarihinde yapılan söyleşi

R. K. (67) 28 Ağustos 2018 tarihinde yapılan söyleşi

D. D. (83) 21 Eylül 2018 tarihinde yapılan söyleşi

Z. A. (76) 20 Ekim 2018 tarihinde yapılan söyleşi

S. G. (88) 16 Kasım 2018 tarihinde yapılan söyleşi

V. Ç. (69) 2 Temmuz 2022 tarihinde yapılan söyleşi

Araştırma Eserleri

Akkuş, M. (1993). Van ağzı. *Van Kütüğü*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları. 259-305.

Albayrak, R. (2013). *Türklerin İran'ı yakın gelecek*. Berikan Yayınevi.

Bulak, Ş. (2015). *Van Küresin ağzı*, [Yayımlanmış Doktora Tezi] İnönü Üniversitesi.

Çiftçi E. (2018) *Kutü'l-Amare kahramanı Halil Kut Paşa'nın hatıraları*. Timaş Yayınları.

Çolak, M. (2019). *Komite'nin kahramanı Enver Paşa*, Yeditepe Yayınevi.

Ebinç, S. (2005). *Doğu Anadolu düzeninde aşiret-cemaat-devlet* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Eratalay, S.(2021). Horasan'dan Küresin'e bir sözcüğün izinde. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Van Özel Sayısı, 611-628.

Hakan, S. (2023) *Osmanlı modernleşme sürecinde Van ve Van Belediyesi (1847-1915)*. Van Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı Kültür ve Sanat Yayınları.

Kalafat, Y. (2005). *İran Türklüğü*. Yeditepe Yayınları.

Koçlar, B. (1993). Tarihte Van (XVIII.-XIX. yüzyıllar). *Van Kütüğü*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları 114-122.

Koçlar, B. ve Bozkurt, U. (2021) I. ve II. Dünya Savaşı arası (1914-1945) Van'da nüfus hareketleri ve demografik yapı, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal BilimlerEnstitüsü Dergisi*, Van Özel Sayısı, 99-132.

Levendoğlu. M.F. (2006). *Küresinliler örneğinde kültürel kimlik (Küresinliler'in sosyo-kültürel yapısı)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Levendoğlu. M.F. (2016). Küresinliler örneğinde kültürel kimliğin antropolojik analizi, *AÜDTCF Antropoloji Dergisi*, (31),119-140.

Öğün, T. (2004). *Unutulmuş bir göç trajedisi vilayât-ı şarkiye mültecileri (1915-1923)*. Babil Yayıncılık.

Özdağ, S. (2021). Birinci Dünya Savaşı'nda Bitlis mültecileri. İ. Kalaycı, G. Kalmış (Ed.), *Çağlar boyu göç (tarih kültür medeniyet)* (1. Baskı, 227-254) içinde. Gazi Kitabevi.

Sabis, A. İ. (1990). *Harp hatıralarım I,II,III,IV*. Nehir Yayınları.

Saeidi, F. (2020). *Küresinli izinde Ahmed Yesevi'den Pir Saltuk'a*. Elpis Yayınları.

Sultanova, A.R, "Makı Hanlığı", *Türkler*, VII, Ankara, 2002, Yeni Türkiye Yayınları.

Süslü, R. (2017). *Türk siyasi hayatında bir portre: Ferit Melen* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Tekir, S. (2022). *Süleyman Askeri Bey Teşkilat-ı Mahsusa'nın ilk başkanı*. Kronik Kitap.

Yıldırım, E. (2009). *Türkiye-İran ilişkileri (1918-1960)* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Yücebaş, F. (2019) Millî şuurun sağlam bir vesikası: Küresünni Türkleri, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C: 123 (242), 73-88.

İnternet Kaynakları

<https://www.youtube.com/watch?v=ZlcGq3yN2PU&t=433s> Erişim tarihi: 27.09.2023.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.